

Staatsbosbeheer koestert gevarieerde collectie rijksmonumenten

Rood en groen

Staatsbosbeheer bezit in Nederland circa 500 rijksmonumenten. De collectie is enorm gevarieerd: van watermolen tot kasteel en van grenspaal tot kapel. Ooit wist de organisatie voor natuurbescherming niet goed wat te doen met 'al die bakstenen'. Nu worden de monumenten gekoesterd als parels in het landschap. "Het gaat om het geheel," benadrukken medewerkers An van Veen en Waronne Elbers.

Tekst: Marcel van Ool

IN KASTEEL GROENEVELD IN BAARN IS OP HET OGENBLIK DE TENTOONSTELLING NEDERLAND IS EEN FEEST! TE ZIEN (FOTO STAATSBOSBEHEER).

Volgens Van Veen, strateeg voor landschap en cultuurhistorie, draait het steevast om het monument in zijn natuurlijke omgeving, rood en groen. "Neem de Sint Ursula of Leumolen, in midden Limburg. De beek die de molen moet aandrijven, stroomt er nog gewoon, in een prachtig dal. In het voorjaar is het er vergeven van de bosanemonen, een sprookje. Bij 'ensemble' denken mensen vaak aan grote complexen zoals een buitenplaats met alles erop en eraan. Maar ook een beek en een molen vormen een geheel."

Waronne Elbers, zakelijk leider van Kasteel Groeneveld (Baarn) en Radio Kootwijk (op de Veluwe) – beide eigendom van Staatsbosbeheer – valt haar collega bij. "Van het kasteel, een buitenplaats in de hele vroege 18e eeuw gesticht door vermogende Amsterdammers, begrijpen bezoekers wel dat het allemaal bij elkaar hoort, van moestuin tot ijskelder. Op Kootwijk moeten we meer uitleggen. Mensen vragen zich nogal eens af: Wat is dat voor een gebouw?"

Uniek

"Het wordt van monumenten vaak gezegd, maar Radio Kootwijk is echt uniek", weet Elbers.

"Het ging destijds om een geheel nieuwe ontwerpogave: een zendgebouw dat het mogelijk moest maken vanuit Nederland te

"Het gaat altijd om het geheel"

AN VAN VEEN, STRATEGISCH BELEIDSMEDEWERKER MONUMENTEN: "GEBRUIK IS DE BESTE GARANTIE VOOR BEHOUD VAN EEN MONUMENT" (FOTO STAATSBOSBEHEER).

communiceren met de overzeese gebiedsdelen, in het bijzonder Nederlands Oost-Indië. Architect Jules Luthman ontwierp in 1923 een complex met daarop een van de markantste bouwwerken van ons land. Het gebouw heeft de vorm van een sfinx die majestueus in het open landschap ligt. Die openheid is geen toeval: voor contacten 'via de ether' moest er zo weinig mogelijk hinder zijn. Dus ook hier is sprake van een geheel, van het monument in zijn landschap."

Van Veen en Elbers zijn gefascineerd door Radio Kootwijk. Van Veen leerde het rijksmonument kennen lang voordat ze bij Staatsbosbeheer aan de slag ging. "Ik was aan het fietsen door de streek, en opeens baffle! ligt dat gevaarte van een gebouw daar. Het ging niet eens om schoonheid. Kootwijk heeft iets onzegbaars."

Poëtische parallel

Elbers ziet een poëtische parallel tussen hoe vroeger met enorme elektrische spanningen gewerkt werd en hoe er nu 'spanning op Kootwijk' zit om niet alleen het zendgebouw maar ook alle andere onderkomens op het terrein (er is bijvoorbeeld ook een betonnen watertoren – red.) een goede bestemming te geven.

"Er zijn nogal wat randvoorwaarden. Allereerst is er de natuur. Die verlangt rust. Net

als de bewoners van het dorpje. Je kunt Radio Kootwijk alleen bereiken via een smalle weg waar mensen aan wonen. Het is een uitdaging een sluitende exploitatie te krijgen en tegelijkertijd rekening te houden met de omgeving.”

Herbestemming

“Gebruik is de beste garantie voor behoud van een monument”, betoogt Van Veen. “Wij steken bij Staatsbosbeheer veel energie in het vinden van passende herbestemming van monumenten. Dat luistert nauw. Neem de forten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Op de ene locatie kun je in zo’n fort prima een zalencentrum kwijt, op een andere kies je juist voor heel streng behoud en zelfs versterking van natuurwaarden. Op Fort Rijnauwen, zo dicht tegen de stadsrand van Utrecht, vinden we het bijvoorbeeld geweldig hoe de natuur er een toevluchtsoord heeft. IJsvogel, ree en das voelen zich er thuis. Dat willen we graag zo laten, ook in een nieuwe bestemming. Dat verborgene en rauwe blijft.”

Gifers

Staatsbosbeheer beheert niet alleen landgoederen, buitenplaatsen, historische tuinen, woonhuizen en boerderijen, maar ook religieuze, militaire en industriële complexen. De organisatie voor natuurbescherming is eigenaar van ongeveer 800 monumenten met een formele status, waarvan 500 groene en gebouwde rijksmonumenten, 200 archeologische en 100 gemeentelijke/provinciale monumenten. Bijna alle monumenten getuigen van een bijzonder samengaan van natuur en cultuur.

Elbers waardeert ook privé die kleine snippers waar natuur en cultuur elkaar versterken. Haar hardloopprondje voert haar dagelijks door stukjes van de Grebbelinie.

“Het zijn groene oases in een landschap dat omringd is door landbouw.”

Niet exploitabel

Volgens Van Veen is circa zeventig procent van het monumentenbezit van Staatsbosbeheer niet exploitabel.

“In een grensmaal kun je niet wonen. Dat betekent dat je de financiering van het onderhoud uit andere bronnen moet halen, zoals subsidie of eigen middelen die elders verkregen worden. Dat vergt voortdurende inspanning. Het is altijd weer een feest als het lukt, inclusief al die kleinere elementen. Van monumentaal toegangshek tot tuinvaas, van kerkhof tot bunker, allemaal horen ze bij het verhaal van Nederland. Het is trouwens ook onze wettelijke taak voor het erfgoed in en op onze terreinen te zorgen.”

Publieke functie

Op kasteel Groeneveld heeft Elbers met haar team nu de tentoonstelling Nederland is een Feest! ingericht. De originele prenten

RADIO KOOTWIJK HEEFT DE VORM VAN EEN SFINX DIE MAJESTUEUS IN HET OPEN LANDSCHAP LIGT (FOTO STAATSBOSBEHEER, GEURT BESSELINK).

van Charlotte Dematons, uit haar beroemde boek Nederland zijn er te zien. "Zo geef ik het kasteel een publieke functie. De platen zijn voor iedereen interessant en op zolder is er een spellenparcours voor kinderen. Ik sta hiermee ook in een traditie. Het kasteel toont al heel lang de beste illustratoren van het land."

"Kijk eens naar de prent van het Rivierengebied", vervolgt de zakelijk leider, "en zie hoe Slot Loevestein in zijn omgeving ligt, en dan de griendcultuur van de Biesbosch en de steenfabrieken in de uiterwaarden en hé daar is Fort Vuren! Het lijkt wel of dat speciaal voor Staatsbosbeheer is vervaardigd. Wat Dematons heel goed duidelijk maakt, is hoe uitzonderlijk elke plek is."

Alexander Pope

Van Veen moet denken aan het vaak aangehaalde adagium van Alexander Pope, de 18e eeuwse Engelse dichter en pleitbezorger van de landschapstijl.

"Pope zei 'Consult the genius of the place,

WARONNE ELBERS, ZAKELIJK MANAGER KASTEEL GROENEVELD EN RADIO KOOTWIJK:
"IK GEEF KASTEEL GROENEVELD EEN PUBLIEKE FUNCTIE"
(FOTO STAATSBOSBEHEER)

in all.' Daarmee bedoelde hij, luister goed naar wat een plek je als het ware toefluitert en respecteer dat. Heb oog en oor voor de ziel van een monument. Daar begin je mee, en dan ga je kijken wat je er nu kunt doen."

"Soms is dat best een opgave", weet de strateeg voor landschap en cultuurhistorie van Staatsbosbeheer, "het dwingt je om je uitgebreid te verdiepen in de geschiedenis van de plek. Kijk naar een landgoed als Elswout in Overveen. Daar is duidelijk dat sommige stukken van het monumentale groen op zijn. Wat ga je dan doen? Kappen en herplanten? Niet zomaar. We hebben een gedegen studie laten maken zodat we nu bij wijze van spreken van elke boom weten bij welk historisch ontwerp hij hoort. Pas op basis daarvan kun je verantwoorde beslissingen nemen. Om nog maar te zwijgen van al die gebouwen op Elswout. Het is veel."

Zie ook de rubriek Boeken op pagina 87.

DE SINT URSULA OF LEUMOLEN, IN MIDDEN LIMBURG (FOTO STAATSBOSBEHEER, LIDA GOEDE)